

Leysasøkk úr Tallin

Estar venda sær í hesum árum við vaksandi forvitni móti Norðurlondum og Europa. So skjótt múrurin var fallin, vórðu Baltalond tikin við upp í tað norðurlenska mentunarliga samstarvið

Útsýni av heygnum í Tallin. Aftast Ólavskirkjan, upprunaliga bygd í 1267

Hanus Kamban

FYRRI PARTUR

Árla sunnumorgun streyma fólk inn í Alexander Nevski kirkjuna í Tallin, gomul, børn og ungdom-ar, mest kortini eldri brosandi konur við blonkum, svørtum hári. Tey hava greinar í hondini, innkomin fáa tey sær logandi kertuljós og royna at óta seg gjøgnum trunkan innar í kirkj-una. Frammi í kóri standa tveir prestar og murra og messa, við síðum svörtum skeggi og høgum svørtum kollum, ikki ólíkir myndum, ein hevur sæð av eitt nú Makarios erkabiskupi ella Sigerti Patursson.

Henda griksk-katólška dóm-kirkjan er ein av teimum fáu livandi leivdunum frá tí russiska valdinum í Estlandi. Bara russar- ar koma higar, bara russiskt mál hoyrist, og allar bókmentir, ið eru til sølu, eru á russiskum. Kirkjan varð bygd ári 1894-1900, ivaleyst sum ein roynd —

nú tjóðskaparrørslur fingi minnilutar um alt tað russiska ríkið at kvaklast við — at geva zarveldinum dyggari festi. Dómkirkjan er prýðilig uttan. Men innan er dámurin óektaður, her er ov nógv av skarti og ógvisligum litum. Seytjan ár eftir at henda kirkj-an varð bygd, lógu zarveldið og øll tann gamla skipanin í sori. Tjóðskaparligir nýlingar – Finn-land, Estland, Lettland og Litava – grulvaðu blunkandi út undan tí zarrussiska skjúrtufaldinum. Estland gjørdist eitt tjóðveldi í 1918. Landsins tjóðardagur er framvegis tann 24. februar.

Guds spælipláss

Uttan fyri Alexander Nevski er Tallin, tann gamli høvuðsstaður-in í tí gamla Estlandi. Á slættan- um út imóti Eysturhavi, Rigavík- ini og Finsku Víkini hava fólk velt, havt neyt og á annan hátt býleikað í o.u. 7000 ár. Estiska livandið tykist mildt og spakfort,

men tað sprettur úr eini mentan, sum er forn og harðvunnin og torfór at basa hjá illa beintum uppstrembingum sum Týsklandi ella Russlandi.

Hetta umráðið var heilt aftur í miðöld eitt av stóðunum, har vesturlendingar, sum ætlaðu sær til Russlands, ella kanska víðari suður til Miklagarðar, í handils- ella trúarørindum, nomu land. Estar seldu loðskinn, við og hunang og fluttu inn metal.

Soleiðis vaks býurin Tallin, fyrstu ferð umrøddur og kort- lagdur í 1154 av tí arabiska landafrøðinginum Idrisi, fram á hesum stað. Tá ið tempulriddar-arnir í seinnu helvt av 12. öld vóru við undirlutan í stríðnum um Palestina, varð farið undir at gera krossferðir eystureftir, m.a. til Estlands. Ári 1219-20 legði danski kongurin Valdemar II Norðurestland undir seg. Honum á baki komu teir týsku svorð- riddararnir og seinni hansakeyp- menninir.

Likasum Pólland og hini bæði

baltisku londini bleiv Estland sum frá leið “Gud spælipláss”, kastibloka hjá teimum stórveld- um — Danmark, Týsklandi, Svø- ríki ella Russlandi — sum skift- ust um at hava valdið í londunum fram við Eystrasalti.

Trúbótin

Búskaparliga var stóðan í mið- öldini tann, at týskir góðseigarar ella lensbarónar áttu at kalla alla jørð í Estlandi. Estar vóru upp- sitarar ella húskallar. Men trúbótin hevði við sær eina andiliga menning, sum spakuliga rein við hetta trælkaða fólkíð. Í 1535 varð ein Luthers katekismus prentað í Wittenberg, á lágtýskum, men við estiskari umseting. Savnað og skipað hana hevði Simon Wanradt, prestur í Ólavskirkjuni í Tallin. Umsetari var estin Johann Koell, prædikumaður í Pühavaimu, Kirkju halga Andans í Tallin. Við hesi bók vórðu estiskar bókmentir bornar í heim.

Sviar finga sína fyrstu biblíu-

Mynd: Hanus Kamban

týðing í 1541, danskarar í 1550 og islendingar í 1584. Í Estlandi var hetta arbeiðið seinkað, m.a. av tí, at ósemla var bæði um stavseting og um, hvat málbrigdi skuldi verða brúkt. Rakárini aftan á Tað norðurlenska stór- kriggið (1700-21) breiddi pietisman seg úr Týsklandi til Estlands. Eitt hjartamál hjá hesi rørslu var at geva biblína út á estiskum.

Anton Thor Helle, prestur og konur í estiskum sum fáur (hann hevði í 1732 skrivað eina drúgva estiska mállæru) fór nú saman við øðrum undir at umseta halgubók. Tann fyrsta estlenska biblían varð prentað í Tallin í 1739. Málið var norðurest- lensktt, sum síðani hevur verið ríksmál í Estlandi. Við útgávu ni av biblíuni varð grundarlagið lagt undir tí estiska bókmenta- lívi, sum blómar í dag.

Tey fjúrtan føllini

Undirritaði eri, saman við lands-

honn dagar kámliga fyri einum skundmiklum ferðamanni.

Tó skal sigast, at hetta tiltakið var sera væl fyriskipað. Estar venda sær í hesum árum við vaksandi forvitni móti Norður- londum og Europa. Í hesum sam- bandi kann verða nevnt, at so skjótt múrurin var fallin, vórðu Baltalond tikin við upp í tað norðurlenska mentunarliga samstarvið. Skipanin við norðurlenskum týðingarstyrki varð t.d. rúmkað, so at eisini baltisk forløg kundu søkja um stuðul úr NORDBOK til at geva út norðurlenskar bókmentir týddar til estiskt, lettiskt ella litavskt.

Samstarvið, hesum tiltaki við-

vikjandi, við Føroyar kom í lag, tá ið undirritaði fyri fáum mán- um síðani var á rithøvundavítjan í Estlandi. Á festivalinum las Oddfríður Rasmussen, av trapp- uni á Tjóðarbókasavninum í Tallin, yrkingina “Dreymar skulu turkast fyri at tulkast”, ið er partur av hansara amerikonsku suitu. Yrkingin kom á prent í estlenskarí týðing í *Sirp* (Líggjanum), einum estiskum mentunarblað. Forkunnugt var seinni at hoyra yrkingar eftir Oddfríð og brot úr søgusavninum *Pilagrimar* eftir undirritaða borin fram á estlensdkum.

Annars er Inger Christensen, lágvaksin, stillfør, við vaknum, gløgnum eygum, tann óalmenna

prestinnan á hesum skaldatingi. Av bókasavnstrappuni las hon fyrsta ørindi úr savninum *Sommerfugledalen* frá 1991, sum fevnir um fimtan fullkomnar, kynstrugt samanflættaðar sonettir. Tann tólva sonettin byrjar við hesum ørindi:

Mit øre svarer med sin dove ringen, mit øje med sit indadvendte blik, mit hjerte ved, at jeg er ikke ingen, men svarer med det kendte lille stik.

Eg eri so heppin at fáa fatur á eini týðing av *Firvaldadalinum* – ikki til estiskt, men til lettiskt, sum eins og litavskt er málsligur fermenningur hjá føroyskum. Bókin eitur á letlenskum

Apotekið við ráðhústorgið, bygt í 1422

Mynd: Hanus Kamban

Býarmynd úr tí gamla Tallin

Mynd: Hanus Kamban

Taurinu ieleja, umsetari er Knuts Skujenieks. Sum prentlutur er bókin eitt listarverk, dømi um kINAN fyri prenti og útsjond, ein ikki vanliga sær í Norðurlondum. Og soleiðis ljóðar sama ørindi á hesum máli:

Auss atbild dobja duna zvanidama, un acs ar skatu, verstu ieksa tur; nekas es neesmu, velti jautadama, - sirds zin, bet atbildot man viegli dur.

Hygg inn í køkin

Men aftur til mentanina. Tallin- bugvar býta vanliga sína søgu sundur í fimm partar. Tann danska tíðin vardi frá 1219, tá Danabrók fall av himli, til 1346, tá Valdemar Afturdagur seldi Norðurestland til Týskland. Eitt minni frá hesi tíðini er *Oleviste* ella *Ólavskirkjan*, bygd uppruna- liga í 1267, nú kirkja hjá Brøðra- samkomuni.

Gullöldin vardi frá 1346 til 1561. Sum týskur keypsstaður, limur í Hansaveldinum, við blóm- andi handli og sterkum verjumúri, var Tallin um hetta mundið ein tann størsti býurin í Norðureuropa. Frá hesi tíð er Ráðhúsið og somu- leiðis eitt apotek, upprunaliga bygt í 1422, sum enn verður brúkt, og sum eisini er fornminissavn.

Í 1561, eftir tað livoniska kriggið, tóku sviar Tallin, og frá 1625 var Estland partur av tí svenska ríkinum. Skúli og út- bøgving tóku seg fram í hesum tíðarskeiði.

Fyrst í 18. öld kemur tað størsta paradigmaskiftið í estisk- ari søgu. Svøriki og Russland stríddust um hetta mundið um at hava valdið yvir Eysturhavinum. Pætur Mikli tráaði vestureftir, móti tí europeisku siðmenning- ini, og við síni ísfríu havn var Tallin portrið til Europa. Russar sigraðu við Poltava, og í 1710 gav Tallin seg yvir. Nú kom zartíðin, sum vardi til 1917. Í hesum tíðarskeiði blivu est- lenskir bøndur livogn hjá teim- um týsku góðseigarunum, sum framvegis hovdu tað veruliga valdið í Estlandi.

Í torninum *Kiek in de Koek* í Tallin kann ein siggja, hvønn týðning býurin hevur havt sum skansi. Trappur ganga upp á ovastaloft, og á hvørjari hædd eru framsýningar av kúlum, goturstyrkjum, gomlum kortum, bnum osfr. Navnið “Kiek in de Koek” sipar helst til, at ein gjøgnum gluggar og skjóthol kundni hyggja inn í grannans køk ella, í fluttari merking, kanna eftir, hvat figgindin hevðist at uttan fyri býarmúrín.

Hetta er tann fyrra av tveimum greinum við hugleiðingum úr Tallin. Í tí seinnu greinini verður greitt frá Estlands søgu í 19. og 20. öld. Eisini verður nomið við málfrøðingin Nurmekund, sum í triatíðarunum hevði samskifti við føroysk mentafólk í Keypmanna- havn.